

Jan-Martin Berentsen som lærer

KNUT HOLTER

Det må bli tre punkt. Når det skal handle om Jan-Martin Berentsen som lærer, så må det bli tre punkt. For Jan-Martin Berentsen har alltid tre punkt når han skal si noe. Enten han skriver doktoravhandling eller holder andakt, enten han deltar i en diskusjon eller holder forelesning, så er det tre punkt. Jeg har tre små punkt, pleier han å si. Og så kommer de. Informative og ryddige, slik vi skal forvente det av en lærer.

For det er jo lærer han er. Misjonsprest også, i de første årene av sitt yrkesaktive liv. Men først og fremst lærer. Og som lærer har han vært ansatt ved Misjonshøgskolen helt siden midten av 1970-tallet, først som forskningsstipendiat (1974-1980), siden som førsteamanuensis (1980-1982), dosent (1983-1988) og professor (1989-2006). Selv har jeg hatt anledning til å følge ham gjennom størstedelen av disse årene. Fra et første møte i forbindelse med en misjonskonferanse for ungdom på Fjellhaug skoler i Oslo på midten av 1970-tallet, der vi var noen gymnasiaster fra Hadeland som snublet innom en forelesning med en ung forskningsstipendiat fra Stavanger. Og videre opp gjennom et langt studium og et enda lengre kollegaforhold. Med en slik bakgrunn må leseren ha meg tilgitt når jeg tidvis blir litt personlig, og både trekker inn egne erfaringer og til og med omtaler den lærde professor ved fornavn.

For en lærd professor er han jo. Han har forsket på sentrale misjons-teologiske spørsmål, han har deltatt på sentrale misjonsfaglige konferanser, og han kjenner mange av de sentrale forskerne i faget. Og som lærer har han villig og med smittende engasjement delt denne brede erfaringen med sine studenter. Den følgende presentasjonen kan selvfølgelig bare gi et riss av det han har vært og gjort som lærer. Men det vil i hvert fall bli i tre punkt: Jan-Martin Berentsen som foreleser, som lærebokforfatter og som veileder.

Foreleseren

På 1970-tallet ble den gamle Misjonsskolen i Stavanger oppgradert til høgskole, med sikte på å gi en full teologisk utdanning – og akademisk grad, cand.theol. – til høgskolens kandidater. Den visjon som preget den oppgraderte Misjonshøgskolen var det å gi en utdanning der misjonsperspektivet sto i sentrum for all faglig virksomhet. Utover det tjuende århundre hadde riktignok faget misjonsvitenskap vunnet innpass ved mange vestlige teologiske utdanningsinstitusjoner. Men Misjonshøgskolen ville mer. Her skulle misjonsperspektivet

ikke samles som ett blant mange fag, det skulle være det sentrale perspektivet i alle fag. Den tradisjonelle misjonsvitenskapen ble derfor splittet opp i flere deler. Misjonshistorien gikk til faget kirkehistorie, misjonsmetodikken og en del andre mer praktisk orienterte misjonsfag gikk til faget praktisk teologi, og misjonsvitenskapelige spørsmålsstillinger ble førende for tekst- og temavalg i så vel bibelvitenskap som systematisk teologi. Til tross for denne integreringen av misjonsperspektivet i teologistudiets ulike disipliner, ønsket man imidlertid også å ha et eksplisitt misjonsfag. Deler av den tradisjonelle misjonsvitenskapen – det vil si spørsmålene knyttet til misjonens bibelske grunnlag, misjonstankens historie og den systematisk-teologiske drøftingen av misjonens aktuelle utfordringer – ble derfor skilt ut som et eget fag, misjonsteologi. Dette nye faget framsto som mer spisset enn det bredere samlelaget misjonsvitenskap. Men samtidig beholdt det noe av misjonsvitenskapens tverrfaglige karakter, med tre tematiske og metodiske tilnærminger: det bibelvitenskapelige, det teologihistoriske og i særlig grad det systematisk-teologiske. Og Jan-Martin Berentsen ble ansatt for å forske og undervise i dette nye faget.

En gjennomgang av Misjonshøgskolens semesterkataloger fra 1970-tallet og fram til 2005 viser at Jan-Martin har forelest over et bredt spekter av temaer. Allikevel ser vi en rimelig balanse mellom misjonsteologiens tre tematiske og metodiske tilnærminger. Når det gjelder misjonsteologiens bibelvitenskapelige del, så har Jan-Martin gjennom hele sin tjenestetid ved Misjonshøgskolen jevnlig forelest over det han har kalt misjonens bibelske grunn. Målsettingen for denne forelesningsserien har ikke vært å fokusere på tradisjonelle misjonstekster, men snarere å etterspore sentrale bibelteologiske linjer til forståelsen av opphav så vel som teologisk bakgrunn for den kristne verdensmisjon. Forelesningsserien er gjerne blitt fordelt over to semestre. Første semester har da tatt for seg Det gamle testamente og de synoptiske evangelier. Innenfor Det gamle testamente har han vektlagt spenningen mellom det ene folket Israel og de andre folkeslagene, men også forventningene om en Messias og antydningene om hvordan folkeslagene skal få del i Guds frelse. Og innenfor de synoptiske evangelier har han på samme måte vektlagt Jesu forhold til Israel og til folkeslagene, men også evangelienes forventninger og erfaringer av det kommende gudsrike og deres avsluttende misjonsbefalinger. Andre semester har så tatt for seg Apostelgjerningene – som den første misjonshistorie, samt de paulinske brev – som en tolkning av fortellingen om Jesus inn i denne første misjonshistorie.

Når det videre gjelder misjonsteologiens teologihistoriske del, har Jan-Martin særlig vektlagt misjonsforståelsen innenfor protestantisk teologi. Fra midten av 1980-tallet og utover 1990-tallet foreleste han en rekke ganger om forholdet mellom teologi og misjon innenfor den protestantiske tradisjonen, fra reformasjonen og fram til begynnelsen av det tjuende århundre. Målsettingen har her vært å vise sammenhengen mellom teologi og misjon, det vil si hvordan og i hvilken grad teologien i de ulike historiske epoker har preget de samme epokers forståelse av kirkens misjonsoppdrag.

Når det så endelig gjelder misjonsteologiens systematisk-teologiske del, kommer vi til det som har vært Jan-Martins hovedsatsningsområde. Og gjennom en rekke forelesningsserier har han tatt opp ulike misjonsteologiske prinsippsspørsmål, så som det religionsteologiske grunnspørsmålet om forholdet mellom kristen tro og religionene, eller det økumeniske forholdet kirkene i mellom. Men mye oppmerksomhet har også vært viet mer regionbaserte

eksemplifiseringer. I de senere år har han forskningsmessig arbeidet med asiatiske og afrikanske misjonsteologi, og dette er reflektert flere forelesningsserier. Og på 1980-tallet gav han et par forelesningsserier – tydeligvis i kjølvannet av doktorarbeidet om japanske begravelsestradisjoner – om misjonsteologiske problemstillinger i Japan og Asia; kirkens forhold til den tradisjonelle japanske fedrekulten så vel som dens forhold til ulike familiemønstre i Sørøst-Asia ble her presentert og analysert.

Knyttet opp mot misjonsteologiens systematisk-teologiske del har Jan-Martin også vært en foregangsfigur ved Misjonshøgskolen når det gjelder det å organisere seminarer. Om en professor ved et av de teologiske fakultetene i Oslo ble det sagt at den eneste forskjellen på hans forelesninger og seminarer var at seminarene ble avsluttet med setningen ”ikke sant gutter!” Så ikke med Jan-Martins seminarer. Her har det vært opp til studentene å presentere og kritisk analysere stoffet. Og stoffet har gjerne vært aktuelt misjonsteologisk dokumentmateriale, enten det nå kommer fra internasjonale konferanser i regi av Lausanne-bevegelsen, Det internasjonale misjonsråd eller Kirkenes Verdensråd, eller det dreier seg om mer hjemlige utredninger knyttet opp mot Den norske kirke og dens misjonsengasjement og økumeniske engasjement, eller dokumenter fra andre norske og nordiske misjonsfaglige konferanser.

Avslutningsvis under dette punktet må det sies at Jan-Martins virke som lærer er kjennetegnet av et nært forhold mellom forskning og undervisning. Her har målsettingen om forskningsbasert undervisning fått den konsekvens at han i nokså stor grad har forelest om det han har forsket i, og forsket i det han har forelest om. Men dermed er vi over i neste punkt, hans innsats som lærebokforfatter.

Lærebokforfatteren

Da Misjonshøgskolen etablerte faget misjonsteologi som en hoveddisiplin i teologistudiet, var det som nevnt ovenfor en nyskapning i norsk og nordisk misjonsfaglig sammenheng. Og det ble nokså klart at det her var et sterkt behov for utvikling av lærebokmaterieell. Jan-Martin tok dette behovet på alvor, og mye av hans forsknings- og publiseringsvirksomhet utover 1980- og 90-tallet dreide seg om produksjon av lærebokmaterieell.

Kanskje kommer det som en overraskelse når doktoravhandlingen *Grave and Gospel* (1985) nevnes i en sammenheng av lærebokproduksjon. Men den ble faktisk brukt som lærebok i en periode. Avhandlingen er en studie av de teologiske utfordringer japanske kristne opplever i møte med tradisjonell fedrekult, slik denne kommer til uttrykk i buddhistiske ritualer knyttet til død og begravelse. Første halvdel av avhandlingen er da en analyse av fedrekulten, og andre halvdel drøfter konsekvenser og løsningsmodeller fra et kristent perspektiv. Avhandlingen ble publisert av det faglig anerkjente forlaget Brill (Leiden) i 1985,¹ men den forelå i stensilert utgave allerede i 1982. På Misjonshøgskolen var dette en nybrottsstid hva studieutvikling angikk, med første cand.theol.-kull uteksaminert i 1983. Disse årene representerte også et høydepunkt hva antall misjonærkandidater angår. En rekke av disse forberedte

¹ Jan-Martin Berentsen, *Grave and Gospel*, Leiden: E.J. Brill, 1985 (Beihefte der Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 30).

seg til misjonærtjeneste i Japan, og i nærlesning av Jan-Martins avhandling ble de kastet hodestups uti noen av de utfordringer kirke og misjon står overfor i Japan.

Den første mer eksplisitt presenterte læreboken fra Jan-Martins hånd, var *Stående ordre: Om misjon og teologi* (1988),² som er en innføring i sentrale misjons-teologiske emner. Her finner vi en kortfattet, men sammenfattende presentasjon av de tre misjonsteologiske temakretser han har fokusert på i sine forelesninger: en bibelfaglig del som trekker noen linjer innenfor misjonens bibelske grunnlag, en historisk del som beskriver misjonens plass i protestantisk teologihistorie, og en systematisk-teologisk del som drøfter noen mer aktuelle misjonsteologiske problemstillinger.

Til de to siste av disse tre temakretsene kom det så etter hvert egne lærebøker; først den historisk anlagte *Teologi og misjon: Trekk fra protestantismens historie fram til vårt århundre* (1990),³ og så den mer systematisk-teologisk anlagte *Det moderne Aeropagos: Røster fra den religionsteologiske debatten i vårt århundre* (1994, 3. opplag i 2003).⁴ Den første av disse – *Teologi og misjon* – er i høy grad en lærebok, men den er også et viktig forskningsbidrag til forståelsen av misjon i protestantisk teologi fra reformasjonen og fram til begynnelsen av det tjuende århundre. Her etterspør Jan-Martin forholdet mellom de teologiske grunnsyn som har preget de ulike teologihistoriske epoker innenfor den protestantiske tradisjonen, samt hvilke konsekvenser dette har hatt for tenkningen om misjon. For å eksemplifisere dette, foretar han så en analyse av noen sentrale teologer, dels typiske misjonstenkere som Grev Zinzendorf, John Wesley og Gustav Warneck, men dels også mer allment orienterte teologer som Johann Gerhard, Friedrich Schleiermacher og Albrecht Ritschl. Og gjennom en nærlesning av disse teologenes skrifter, og i lys av mer allmenne teologiske og åndshistoriske strømninger i deres samtid, drøftes så deres tilnærming til kirkens misjonsoppdrag.

Den andre av de to sistnevnte lærebøkene – *Det moderne Aeropagos* – er en analyse av den religionsteologiske debatten i det tjuende århundre. Kronologisk følger den altså opp boken *Teologi og misjon*, men tematisk har den en noe annen vinkling. Her er det ikke den teologiske refleksjonen omkring misjonens plass som står i sentrum, snarere den prinsipielle forståelsen av forholdet mellom kristen tro og ikke-kristen religion. Boken starter med en analyse av den liberale teologi, representert ved den religionshistoriske skole og Ernst Troeltsch rundt århundreskiftet. Så følger en drøfting av den teologihistoriske reaksjonen på dette, dels ved Karl Barth og hans sterke fokus på åpenbaringen, og dels ved Paul Althaus og hans tilretteleggelse av disse spørsmålene i lys av mer klassisk luthersk tenkning. Fra etterkrigstidens religionsteologiske debatt presenteres så hele spekteret av synspunkter. Dels fra romersk-katolsk hold, med fokus på Det annet vatikankonsil og Karl Rahner. Og dels spenningene på protestantisk side, fra Stephen Neill og Kenneth Cragg til John Hick, Simon Maimela og Wilfred Cantwell Smith. Avslutningsvis kommer det så et kapittel der Jan-Martins eget religionsteologiske grunnsyn presenteres. Her understrekes Bibelens

2 Jan-Martin Berentsen, *Stående ordre: Om misjon og teologi*. Oslo: Credo forlag, 1988.

3 Jan-Martin Berentsen, *Teologi og misjon: Trekk fra protestantismens historie fram til vårt århundre*. Oslo: Nye Luther forlag, 1990.

4 Jan-Martin Berentsen, *Det moderne Aeropagos: Røster fra den religionsteologiske debatten i vårt århundre*. Stavanger: Misjonshøgskolens forlag, 1994, 3. opplag 2003.

tilstrekkelighet også i møte med vår tids religionsteologiske utfordringer, og ikke-kristen religion blir tolket i lys av klassisk lutherske posisjoner som forholdet mellom skapelse og gjenløsning, og de reformatoriske "alene": Kristus alene, nåden alene og troen alene.

I 1994 (2. utgave 2004) kom så innføringsboken *Missiologi i dag*, et samleverk på nærmere fem hundre sider, forfattet av nærmere tjue misjonsvitere og teologer og redigert av Jan-Martin sammen med misjonsviteren Tormod Engelsen ved Menighetsfakultetet og mediespesialisten Knud Jørgensen i Kirkens Nødhjelp (nå i Aeropagos).⁵ Boken har fire hoveddeler – det dreier seg om perspektiver fra henholdsvis bibelteologi, teologihistorie, misjonsteologi og misjonsstrategi – og i tillegg til redaktøransvaret står Jan-Martin også bak flere av delkapitlene; dels noen felleskapitler sammen med de to andre redaktørene, og dels kapitlene om religionsteologi og om misjonstankens teologihistoriske utforming. Denne læreboken representerer for øvrig på mange måter et generasjonsskifte i norsk misjonsfaglig sammenheng. Dels ved at den erstatter Olav G. Myklebusts *Misjonskunnskap* (1976), som hadde dominert det norske lærebokmarkedet i et par tiår. Men dels også ved at den eksplisitt knytter an til den misjonsteologiske grunnprofil som er uttrykt i Lausanne-pakten fra 1974.

Jan-Martin har gjennom sin lærebokproduksjon i sterk grad bidratt til å profilere faget misjonsteologi i norsk sammenheng. For det første har han profilert faget rent innholdsmessig, ved å gi det et systematisk-teologisk tyngdepunkt. Misjonsteologiens oppgave er da å arbeide med misjonens bibelske motivasjon og mål og med dens teologihistoriske og aktuelle problematikk, men det hele skjer under en systematisk vinkel. For det andre har Jan-Martin også profilert faget rent teologisk. Riktignok er hans lærebøker mer analytiske enn systembyggende, og hans egenplassering skjer gjerne i nokså kortfattede konklusjoner. Like fullt er det klart at deres systematisk-teologiske tilrettelegging av materialet er forankret i en klassisk luthersk tradisjon. Misjonsteologien krever et ståsted, og dette finner Jan-Martin – ikke overraskende – i klassisk luthersk teologi. Det betyr på ingen måte noen undertrykking av ikke-lutherske posisjoner og synspunkter, men det betyr at han toner flagg når det gjelder eget ståsted.

Veilederen

Også veiledning for oppgaveskrivere har inngått i Jan-Martins innsats som lærer ved Misjonshøgskolen; dels for norske teologistudenter, dels for internasjonale mastergradsstudenter, og dels også for noen norske doktorgradsstudenter.

I størstedelen av Jan-Martins tid ved Misjonshøgskolen har høgskolen hatt studieplaner som har krevd at alle teologistudentene skulle skrive en hovedoppgave i misjonsteologi. Mens studentene ved de to teologiske fakultetene i Oslo kunne skrive sine hovedoppgaver i teologiens ulike hovedfag, så konsentrerte altså teologistudiet ved Misjonshøgskolen sin ene, store oppgave om faget misjonsteologi. Dette hadde selvfølgelig med Misjonshøgskolens faglige profil å gjøre. Tanken var den at studentene på slutten av

⁵ Jan-Martin Berentsen, Tormod Engelsen & Knud Jørgensen (red.), *Missiologi i dag*. Oslo: Universitetsforlaget, 1994, 2. utgave 2004.

studiet skulle spisse sin teologiske kompetanse og profil inn mot et misjonsteologisk emne. En bieffekt av dette var imidlertid at fagansvarlig for misjonsteologi fikk et betydelig veiledningsansvar. Og fagansvarlig for misjonsteologi er det for en stor del Jan-Martin som har vært. I praksis betyr dette at han har vært veileder for brorparten av de om lag 250 misjonsteologiske hovedoppgavene som har vært skrevet av teologistudenter ved Misjonshøgskolen siden begynnelsen av 1980-tallet. Når er jo misjonsteologien blitt definert som en tverrfaglig disiplin, og de oppgaver som er skrevet opp gjennom årene spiller hele spekteret av bibelvitenskapelige, teologihistoriske og systematisk-teologiske problemstillinger, gjerne med et praktisk-teologisk sikte. Dette betyr at andre kollegaer ved Misjonshøgskolen har vært inne i bildet som biveiledere for noen av oppgavene, men hovedansvaret – både for totalveiledningen og for å sikre relevante misjons-teologiske problemstillinger – er det Jan-Martin som har hatt.

På midten av 1990-tallet fikk Misjonshøgskolen sine første internasjonale studenter. Skjønt, det var ikke de første. Allerede fra 1860-tallet hadde det vært én og annen internasjonal student ved Misjonshøgskolen, i den hensikt å ta deler av eller hele teologistudiet i Stavanger. Men på midten av 1990-tallet fikk dette en ny form. Misjonshøgskolen fikk tildelt om lag ti plasser på utdanningsdepartementets program for studentutveksling med Afrika og deler av Asia, og høgskolen etablerte derfor et engelskspråklig mastergradsstudium for studenter fra samarbeidsinstitusjoner i disse delene av verden. Mens studenter fra Afrika og Asia tidligere hadde vært nødt til å lære seg norsk og ta hele studiet i Stavanger, kunne de nå ta med seg sine bachelorgrader fra hjemmeinstitusjonene og ta en toårig engelskspråklig mastergrad ved Misjonshøgskolen. En del av disse har ønsket å spesialisere seg i misjonsteologi, og Jan-Martin har derfor veiledet en del kontekstorienterte mastergradsprosjekt, med spennvidde fra storbyevangelisering i Kamerun til etnisk spenning i de lutherske kirkene i Etiopia og Tanzania.

De senere år har Jan-Martin også hatt ansvar for veiledning av doktorgradsstudenter. Tre forskere med bakgrunn som misjonærer i Det norske misjonsselskap har arbeidet med misjonsteologiske problemstillinger som springer ut av deres misjonærerfaring. Ett av prosjektene går på forståelsen av hvordan den lutherske rettferdiggjørelseslæren kan forstås i forhold til kinesiske religiøse og filosofiske tradisjoner. Et annet går på utviklingen av pastoral identitet i en kinesisk sammenheng, slik det kommer til uttrykk i den lutherske kirken på Taiwan. Og det tredje prosjektet går på forståelsen av eksorsisme innenfor den såkalte hyrdebevegelsen på Madagaskar. Av ulike grunner er alle tre prosjekt i ferd med å bli ferdigstilt i det Jan-Martin avslutter sin tjeneste ved Misjonshøgskolen. Og for en lærer og forsker som har brukt store deler av sitt yrkesaktive liv til å bygge opp faget misjonsteologi ved Misjonshøgskolen og i Norge, må det jo sies å være en god konklusjon på tjenesten når han på denne måten avslutter utdanningen av en ny generasjon misjonsteologer.

Gjennom de foregående sidene har jeg forsøkt å trekke tre linjer i Jan-Martin Berentsens innsats som lærer. Det kunne saktens vært plass til flere linjer. For en lærerstilling ved Misjonshøgskolen innebærer selvfølgelig mye mer enn det som skjer i undervisnings- og veiledningssammenheng. Det dreier seg om forskning, der han har gjort viktige systematisk-teologiske og historiske studier

til forståelsen av misjon. Det dreier seg også om forskningsformidling og forskningsadministrasjon, der han gjennom et tiår har vært redaktør for *Norsk Tidsskrift for Misjon* og der han har sittet i en rekke offentlige verv, senest som medlem i Nokut – Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen – på vegne av Nettverk for private høyskoler. Videre dreier det seg om kirkelige verv, der han har representert Misjonshøgskolen i Kirkemøtet, Kirkerådet og Mellomkirkelig råd for Den norske kirke. Ikke minst dreier det seg om administrasjon, der han har gjort sin plikt og vel så det i Misjonshøgskolens ulike råd og komiteer opp gjennom årene, blant annet som prodekan i 1984-1986 og 1996-1998, og som dekan i 1982-1984 og 1994-1996. Og endelig dreier det seg om det å være en miljøfaktor, med positive ord til kolleger og studenter enten det er på tomannshånd eller rundt et bord i kantina. Men alt dette får ligge i denne sammenheng. Her var det lærergjerningen i mer strikt forstand som skulle fokuseres. Og midt blant alle andre oppgaver er det jo først og fremst lærer han har vært.

Litteratur

- Jan-Martin Berentsen, *Grave and Gospel*, Leiden: E.J. Brill, 1985 (Beihefte der Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte, 30).
- Stående ordre: *Om misjon og teologi*. Oslo: Credo forlag, 1988.
- *Teologi og misjon: Trekk fra protestantismens historie fram til vårt århundre*. Oslo: Nye Luther forlag, 1990.
- *Det moderne Aeropagos: røster fra den religionsteologiske debatten i vårt århundre*. Stavanger: Misjonshøgskolens forlag, 1994, 3. opplag 2003.
- sammen med Tormod Engelsen og Knud Jørgensen (red.), *Missiologi i dag*. Oslo: Universitetsforlaget, 1994, 2. utgave 2004.

